

Katarzyna Dmitrowicz-Życka

Dr Agnieszka Brzezińska

Urząd Statystyczny w Szczecinie

4. Depopulacja województwa zachodniopomorskiego. Przyczyny i skutki demograficzne

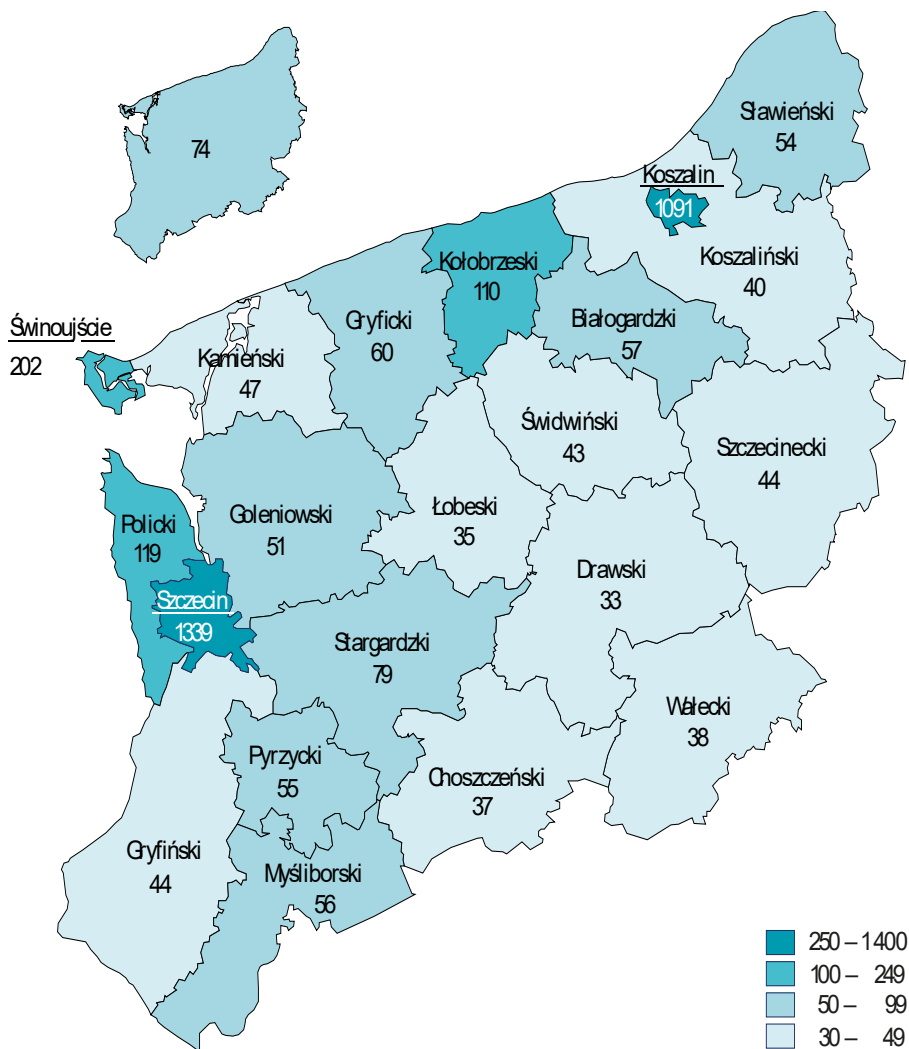
4.1. Wprowadzenie

Celem opracowania jest przedstawienie sytuacji demograficznej województwa zachodniopomorskiego w kontekście notowanego od 2010 r. zjawiska depopulacji. Przedstawiona charakterystyka województwa obejmuje procesy demograficzne, które kształtują obecną sytuację, jak też rzutują na przyszłą liczebność i strukturę populacji mieszkańców województwa zachodniopomorskiego. Przedmiotem rozważań jest obszar całego województwa, bez szczegółowego uwzględniania zróżnicowania przestrzennego omawianych zjawisk. Zaprezentowane w niniejszym rozdziale obserwacje na temat przebiegu przemian demograficznych mogą służyć jako materiał do porównań międzywojewódzkich.

4.2. Stan ludności

Według stanu z 31 grudnia 2018 r. liczba ludności województwa zachodniopomorskiego wyniosła 1 701,0 tys. osób, co stanowiło 4,4% ogółu ludności Polski i lokowało województwo na 11. miejscu w kraju. Prawie jedna trzecia ludności zamieszkiwała Szczecin i podregion szczeciński. Na koniec 2018 r. mieszkańcy miast stanowili 68,5% ogółu ludności województwa (w kraju wskaźnik urbanizacji wyniósł 60,1%). Województwo należy do obszarów kraju o niskiej gęstości zaludnienia (mapa 4.1). Ze wskaźnikiem 74 osoby na 1 km² plasuje się dużo poniżej gęstości zaludnienia określonej dla całego kraju, wynoszącej 123 osoby na 1 km². Gęstość zaludnienia na obszarze województwa jest znacznie zróżnicowana przestrzennie – od najwyższego w miastach na prawach powiatu: Szczecinie (1339 osób/km²) oraz Koszalinie (1091 osób/km²), do najniższego w powiatach: drawskim (33 osoby/km²), łobeskim (35 osób/km²) i choszczeńskim (37 osób/km²).

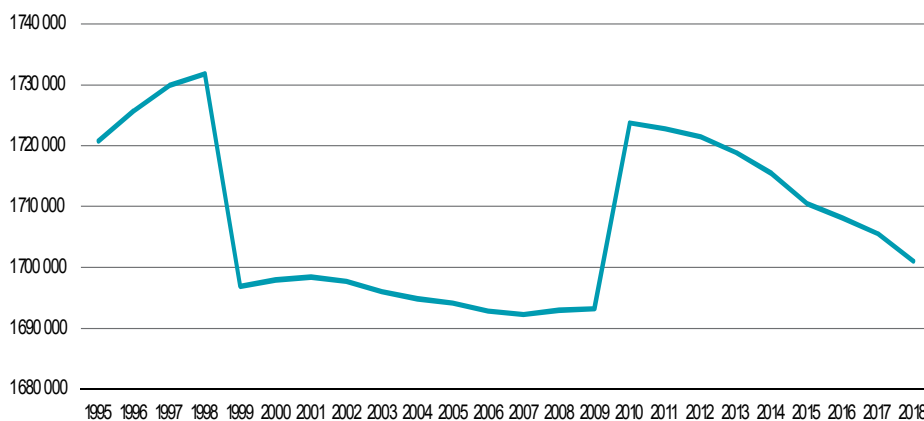
Mapa 4.1. Gęstość zaludnienia w województwie zachodniopomorskim w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rok 2018 był kolejnym z rzędu rokiem (od 2010 r.), kiedy odnotowano spadek liczby ludności województwa zachodniopomorskiego. Coroczne ubytki ludności skutkowały zmniejszeniem populacji województwa między 2010 a 2018 r. o 22,7 tys. osób. Kształtowanie się liczby ludności od roku 1995 przedstawia wyk. 4.1.

Wykr. 4.1. Liczba ludności województwa zachodniopomorskiego w latach 1995–2018^a

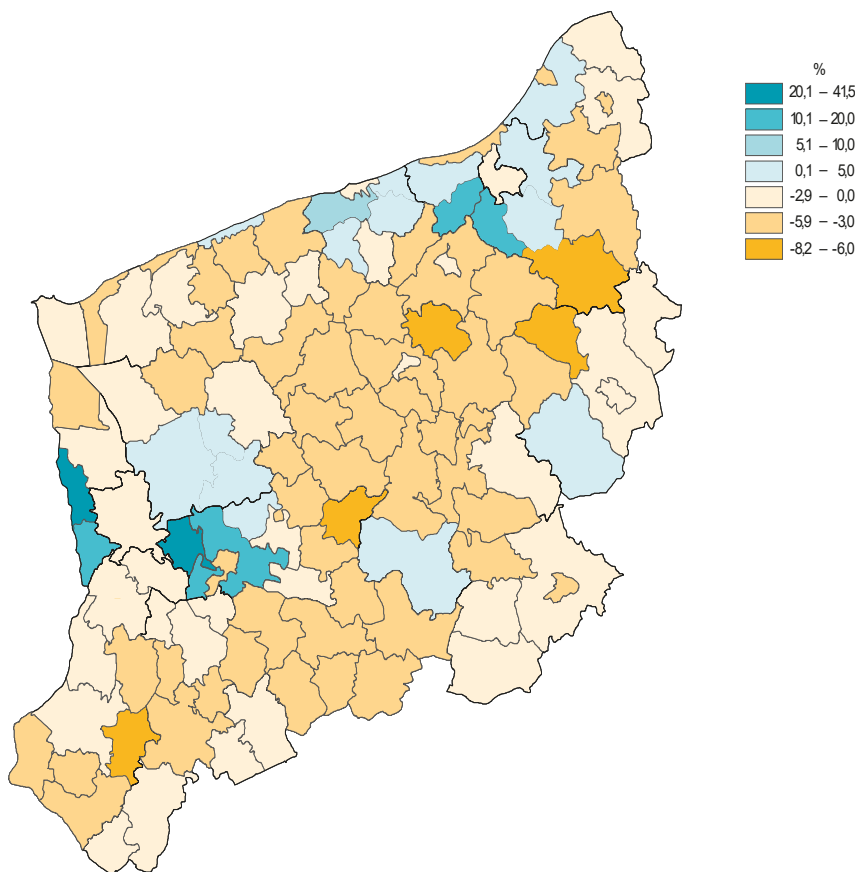

a Dane zostały przeliczone na obszar nowo utworzonego reformą administracyjną z 1999 r. województwa zachodniopomorskiego. Podlegały korekcie na podstawie wyników spisów powszechnych z 2002 i 2011 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rozpatrując rozwój liczebności populacji w ujęciu gminnym, należy zwrócić uwagę na zróżnicowanie poziomu i kierunków zmian w poszczególnych jednostkach terytorialnych (mapa 4.2). Porównując stan ludności w 2010 r. z rokiem 2018, największe przyrosty odnotowano w gminach: Dobra Szczecińska – 41,5%, Kobyłanka – 24,5% oraz Kołbaskowo – 21,0%. Fakt, że wszystkie wymienione powyżej gminy leżą w sąsiedztwie największego ośrodka miejskiego w województwie – Szczecina – wskazuje na występowanie zjawiska tzw. rozlewania się miasta. Największe spadki liczby ludności w omawianym okresie notowano w gminach: Bobolice (spadek o 8,2%), Grzmiąca (o 7,3%) oraz Rąbino (o 7,1%). Na podstawie analizy danych można sformułować ogólną tezę, że największe przyrosty ludności wystąpiły w gminach graniczących z dużymi ośrodkami miejskimi lub położonych w niewielkiej odległości od nich. Największemu wyludnieniu podlegały gminy położone w centralnej części województwa – z dala od większych miast.

Mapa 4.2. Zmiana liczby ludności w latach 2010–2018 w gminach województwa zachodniopomorskiego

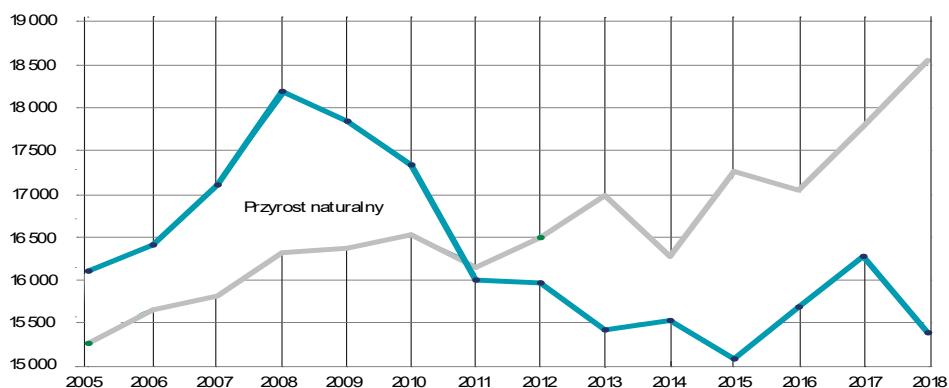

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Analizę zmian w stanie ludności należy rozpatrywać w kontekście kształtowania się dwóch procesów demograficznych – ruchu naturalnego (wyrażonego wielkością przyrostu naturalnego, tj. różnicą między urodzeniami i zgonami) oraz ruchu wędrownego (zobrazowanego saldem migracji, tj. różnicą między liczbą ludności napływowej a liczbą ludności odpływowej).

Od 2011 r. w województwie zachodniopomorskim liczba zgonów przewyższała liczbę urodzeń żywych, a zatem przyrost naturalny przyjmował wartości ujemne. Największa różnica między liczbą urodzeń i zgonów notowana była w 2018 r. – minus 3168 osób (wykr. 4.2).

Wykr. 4.2. Ruch naturalny ludności w województwie zachodniopomorskim w latach 2005–2018

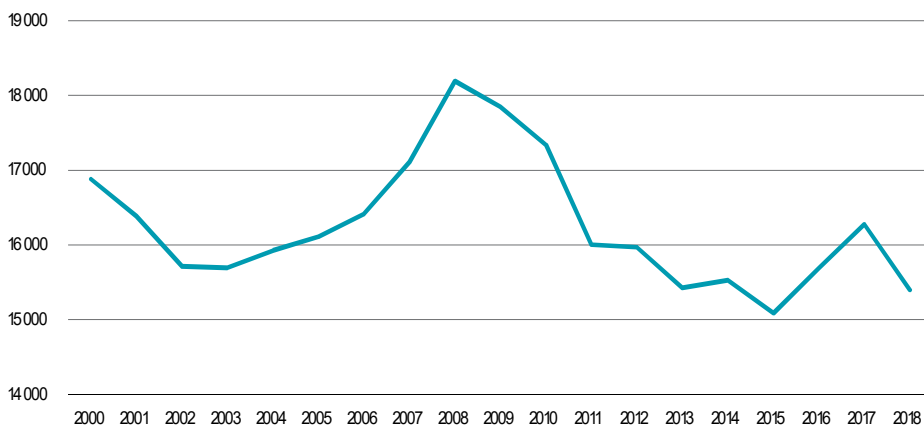

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

4.3. Urodzenia i płodność

O poziomie urodzeń notowanym w danym czasie decydują (1) liczebność populacji o określonej strukturze demograficznej (według wieku i płci) oraz (2) zachowania prokreacyjne (skłonność do posiadania dzieci). Poziom urodzeń jest jednym z głównych czynników decydujących o potencjale rozwojowym danego terytorium (w skali mikro i makro). Jest czynnikiem kształtującym zarówno populację współczesną, jak i przyszłość demograficzną danego obszaru (Rządowa Rada Ludnościowa [RRL], 2018). W 2018 r. w województwie zachodniopomorskim zarejestrowano 15,4 tys. urodzeń żywych, tj. o 5,4% mniej niż w 2017 r. Obserwacja liczby urodzeń w województwie zachodniopomorskim wskazuje na okresy zarówno wzrostów, jak i spadków ich liczby. Zmiany w wielkości urodzeń od roku 2000 zamieszczone zostały na wykry. 4.3.

Wykr. 4.3. Urodzenia żywe w województwie zachodniopomorskim w latach 2000–2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Do oceny potencjału rozwojowego populacji oprócz samej liczby urodzeń niezbędne są prześledzenie natężenia urodzeń oraz analiza wzorców prokreacyjnych. W 2018 r. w województwie zachodniopomorskim współczynnik dzietności, określający liczbę dzieci, którą urodziłaby przeciętnie kobieta w ciągu całego okresu rozrodczego między 15. a 49. rokiem życia, gdyby przez cały okres rozrodczy panowały warunki reprodukcji charakterystyczne dla badanego okresu, wyniósł 1,332 (w kraju – 1,435). Oznacza to, że na 100 kobiet w wieku 15–49 lat przypadło średnio 133 urodzonych dzieci. Wartości współczynnika dzietności w województwie w latach 2002–2018 wynosiły między 1,2 a 1,4. Taki poziom urodzeń nie gwarantował prostej zastępowalności pokoleń, gdyż był on niższy od wielkości optymalnej (wskaźnik na poziomie 2,10–2,15), zapewniającej stabilny rozwój demograficzny (Urząd Statystyczny [US] w Szczecinie, 2019).

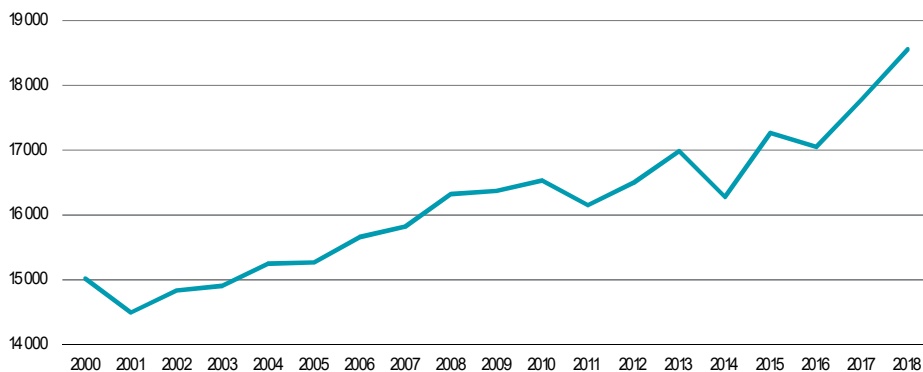
Kształtowanie procesów demograficznych w obszarze urodzeń determinowane jest realizowanymi wzorcami płodności, tj. natężeniem urodzeń według wieku matek oraz kolejnością urodzeń i poziomem płodności. Współczynnik płodności, mierzący liczbę urodzeń żywych na 1000 kobiet w wieku zdolności rozrodczej (15–49 lat), w województwie zachodniopomorskim w 2018 r. wyniósł 38,6 (dla porównania w 2002 r. – 34,6; w 2005 r. – 36,5; a w 2010 r. – 41,6). W województwie zachodniopomorskim na kształtowanie poziomu urodzeń mają wpływ zmiany liczby urodzeń według kolejności. W 2017 r., podobnie jak w latach poprzednich, największy udział w urodzeniach żywych ogółem miały urodzenia pierwszej kolejności (42,7% wszystkich urodzeń). W województwie wzrasta wiek środkowy kobiet rodzących. Mediana wieku tych kobiet przesunęła się z 26,0 lat w 2002 r. do 29,8 roku w 2018 r., co jest skorelowane ze zjawiskiem odraczania pierwszych urodzeń. Jeszcze wyraźniej to zjawisko uwidacznia średni wiek matek w chwili rodzenia pierwszych dzieci. Do podobnych wniosków prowadzi obserwacja urodzeń według grup wieku matek. W 2002 r. największe natężenie urodzeń notowano w grupie wieku 20–24 lata (33,0%), a w latach kolejnych następowało przesuwanie największego natężenia urodzeń do starszych grup wieku. W 2018 r. najwyższe natężenie urodzeń występowało w grupie wieku 30–34 lata (31,5%) (US Szczecin, 2019).

Zmiany wzorca płodności – dominacja urodzeń pierwszych (lub całkowita rezygnacja z posiadania dziecka), przy jednoczesnym odraczaniu urodzeń, a co za tym idzie, w perspektywie niższy poziom urodzeń – to zjawiska, które niekorzystnie rzutują zarówno na liczebność, jak i strukturę wiekową ludności województwa.

4.4. Zgony, trwanie życia

W 2018 r. w województwie zachodniopomorskim odnotowano 18 557 zgonów (o 4,3% więcej niż w 2017 r.). Współczynnik zgonów w województwie zachodniopomorskim wyniósł 10,90‰ (wobec 8,75‰ w 2002 r.). Liczba zgonów w województwie wskazuje na tendencję wzrostową. Poziom tego zjawiska w poszczególnych latach przedstawiony jest na wyk. 4.4.

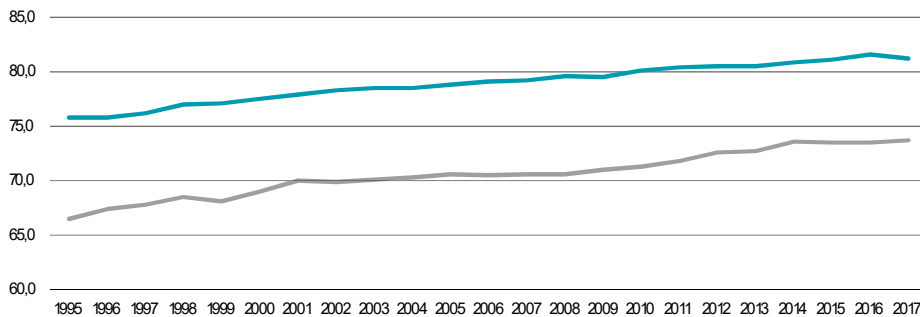
Wykr. 4.4. Zgony w województwie zachodniopomorskim w latach 2000–2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W województwie zachodniopomorskim przeciętne dalsze trwanie życia noworodka płci męskiej wzrosło z 69 lat w 2000 r. do 73,7 roku w 2018 r. Przeciętne dalsze trwanie życia dla noworodka płci żeńskiej wzrosło w tym samym czasie z 77,5 roku do 81,2 roku. Wyraźną tendencję wydłużania się przeciętnego dalszego trwania życia ludności województwa zachodniopomorskiego w podziale na płeć przedstawia wyk. 4.5.

Wykr. 4.5. Przeciętne dalsze trwanie życia kobiet i mężczyzn w województwie zachodniopomorskim w latach 1995–2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Obserwujemy zatem w województwie zachodniopomorskim jednocześnie dwa zjawiska – wzrost liczby zgonów oraz wydłużanie przeciętnego dalszego trwania życia. Jak już wcześniej zaznaczono, liczba urodzeń nie kompensuje liczby zgonów, co skutkuje tzw. ujemnym przyrostem naturalnym i znacząco wpływa na zmniejszanie liczebności populacji województwa.

4.5. Ruch wędrownkowy

Poziom i kierunki migracji są przejawem przestrzennej mobilności ludności, która prowadzi do stałej lub czasowej zmiany miejsca zamieszkania (notowanej zarówno w ruchu wewnątrz-

nym, jak i poza granice kraju). Ruch wędrowny jest kolejnym, po ruchu naturalnym, istotnym czynnikiem kształtującym liczebność i strukturę demograficzną ludności województwa. Analizując strukturę migracji wewnętrznych województw w 2017 r., można stwierdzić, że 78,4% ludności napływającej i 75,3% ludności odpływającej przemieszcza się w ruchu wewnątrzwojewódzkim. Pozostałe 21,6% ludności napływowej i 24,7% odpływowej przemieszczało się z/do pozostałych województw.

W województwie zachodniopomorskim od wielu lat utrzymuje się ujemne saldo migracji wewnętrznych, co oznacza przewagę ludności odpływowej nad ludnością napływową. Bilans migracji wypada zatem niekorzystnie dla stanu liczebnego ludności województwa.

Do województwa zachodniopomorskiego najwięcej osób przyjeżdżało z województw ościennych: z wielkopolskiego, pomorskiego i lubuskiego, a najmniej – z podlaskiego, opolskiego, podkarpackiego i świętokrzyskiego. Najwięcej osób opuszczało województwo, kierując się do województw: wielkopolskiego, pomorskiego, mazowieckiego i lubuskiego, najmniej – do województw podlaskiego i świętokrzyskiego (US Szczecin, 2018b).

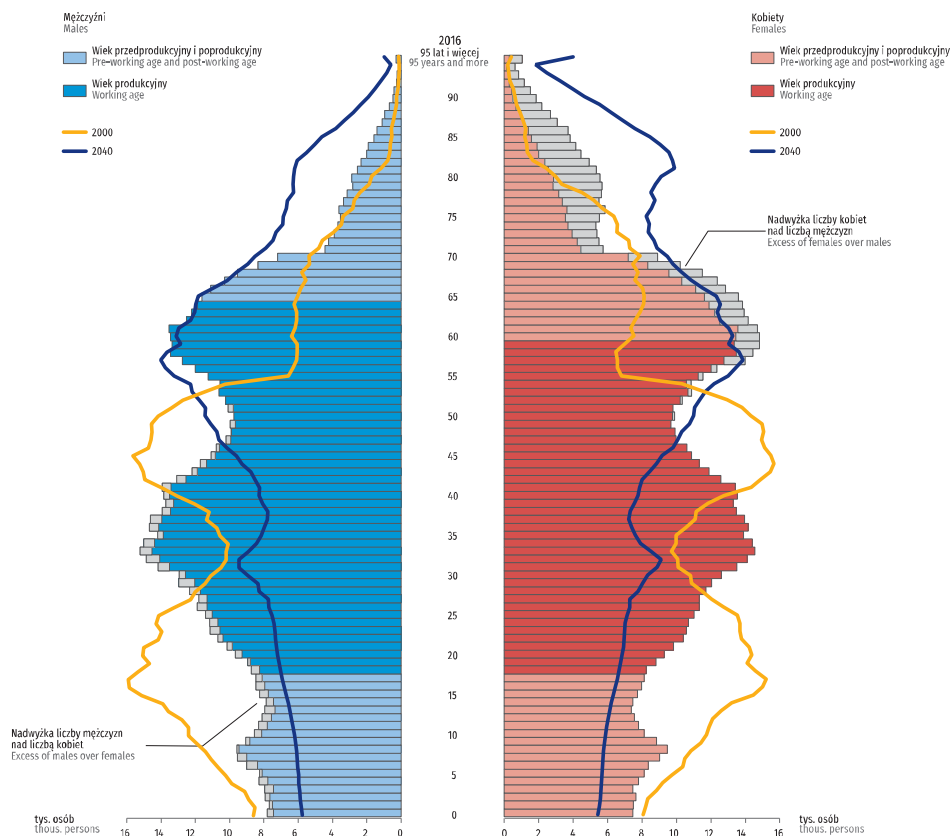
Do ogólnego salda migracji wlicza się także migracje zagraniczne. W 2018 r. w województwie zachodniopomorskim utrzymywało się ujemne saldo migracji zagranicznych (–60 osób); 935 mieszkańców osiedliło się poza granicami kraju, z zagranicy przybyło w tym czasie 875 osób. Wśród emigrantów i imigrantów przeważali mężczyźni. Przytoczone dane o wielkości migracji zagranicznych dotyczą ludności zameldowanej i wymeldowanej na pobyt stały, więc obejmują tylko niewielką część tego zjawiska.

Oprócz wpływu migracji na liczebność ludności danego obszaru kształtuje ona także wszystkie obszary życia społeczno-gospodarczego województwa. Struktura migrantów według wieku może powodować zarówno starzenie się, jak i odmładzanie populacji danej jednostki terytorialnej. Odpływ lub napływ ludności określonej płci wpływa także na równowagę lub niekorzystne dysproporcje między liczbą kobiet i mężczyzn na danym obszarze, czego jednym ze skutków demograficznych jest niemożność założenia rodziny i zrealizowania planów prokreacyjnych. Obserwuje się, że w migracjach dominują osoby młode (20–39 lat), co w zestawieniu z informacją, że więcej ludności opuszcza województwo zachodniopomorskie, niż do niego przybywa, każe wnioskować o niekorzystnym wpływie ruchu wędrownego dla struktury wieku ludności regionu, (US Szczecin, 2018b).

Przedstawiona w opracowaniu charakterystyka kształtowania się zjawisk demograficznych pozwala na sformułowanie wniosku, że notowany (od 2010 r.) spadek liczebny ludności w województwie warunkowany był głównie ujemnym przyrostem naturalnym. Czynnikiem towarzyszącym było trwające od lat (zróznicowane pod względem wielkości) ujemne saldo migracji.

Notowany w województwie zachodniopomorskim niski poziom urodzeń wpływa negatywnie nie tylko na liczebność ludności województwa (a w jego ramach poszczególnych jednostek terytorialnych), ale także zmienia niekorzystnie strukturę demograficzną populacji wyrażoną coraz mniejszym udziałem procentowym dzieci i młodzieży w ludności województwa i zwiększaniem udziału ludności w starszych grupach wieku, co określane jest mianem procesu starzenia się społeczeństwa. W ocenie stopnia starości społeczeństwa znajduje zastosowanie miara zwana medianą wieku. W ostatnich latach mediana wieku w województwie wyraźnie wzrosła. W 2005 r. wynosiła ona 36,7 roku, w 2018 r. zwiększyła się do 41,6 roku, czyli o 4,9 roku (US Szczecin, 2019). Na proces starzenia się społeczeństwa województwa zachodniopomorskiego wpływają także ruchy migracyjne. Procesy starzenia się społeczeństwa, zmiany struktury populacji według wieku i płci, a także prognozowane pogłębianie się obecnych zjawisk bardzo wyraźnie można zauważyć, stosując graficzną prezentację danych zwaną piramidą wieku ludności (wykr. 4.6). Widać na niej wyraźnie przesuwanie się ludności do coraz starszych roczników.

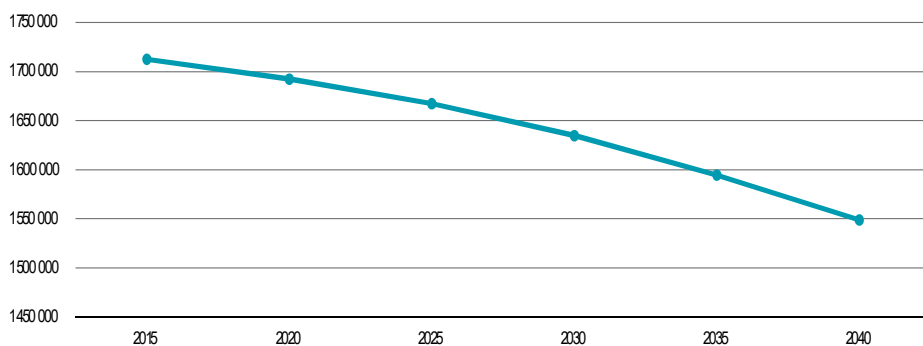
Wykr. 4.6. Ludność województwa według płci w latach 2000 i 2016 oraz prognoza do 2040 r.

Źródło: US Szczecin (2018a).

Prognozy dotyczące stanu liczebnego ludności w perspektywie do 2040 r. pokazują dalsze ubytki w populacji mieszkańców województwa zachodniopomorskiego (zaprezentowane na wykr. 4.7.). Prognozy Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) z 2014 r. wskazują na spodziewany spadek liczby ludności województwa do poziomu 1549 tys. osób w 2040 r. W stosunku do stanu z 2018 r. byłby to spadek o 8,9% (GUS, 2014).

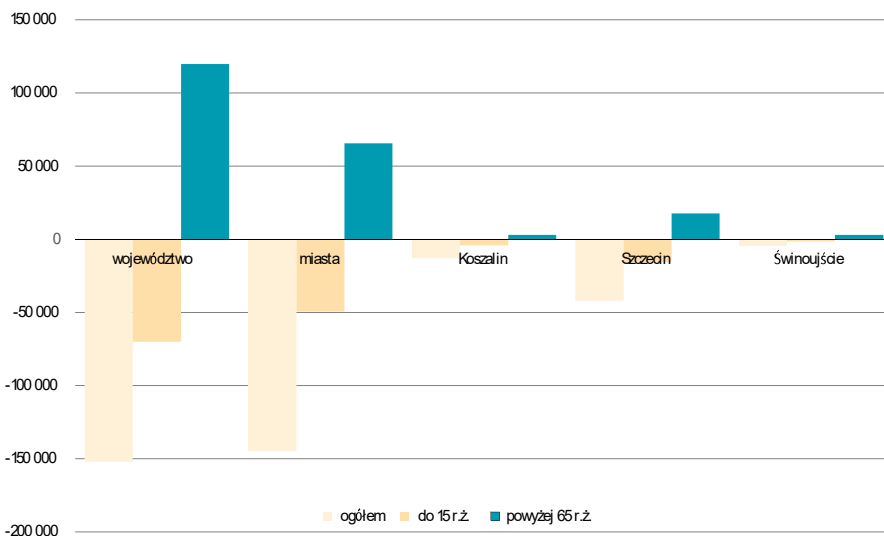
Wykr. 4.7. Prognoza zmian liczby ludności w województwie zachodniopomorskim w latach 2015–2040

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Spadek ten będzie silniejszy w miastach, które mają utracić 12,4% mieszkańców. Z ogólnego prognozowanego ubytku liczby ludności o 152 tys. osób 145 tys. ma dotyczyć ludności miejskiej. Na wyk. 4.8. przedstawiono bezwzględny spadek liczby mieszkańców województwa, w tym ludności zamieszkującej miasta, z wyróżnieniem miast na prawach powiatu (GUS, 2014).

Wykr. 4.8. Prognoza zmian liczby ludności w województwie zachodniopomorskim i miastach na prawach powiatu w latach 2018–2040

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Przewiduje się ponadto, że wydłużanie przeciętnego dalszego trwania życia, przy jednoczesnym niskim poziomie dzietności oraz niekorzystnym saldzie migracji, będzie pogłębiać niesprzyjające rozwojowi demograficznemu zmiany w strukturze ludności (GUS, 2014).

4.6. Podsumowanie

Przedstawiona charakterystyka wybranych procesów ludnościowych ukazuje szereg zmian niesprzyjających rozwojowi województwa. Województwo zachodniopomorskie nie odbiega w tym względzie od zmian zachodzących w całym kraju. Główne przejawy tych niekorzystnych przemian to m.in.: (1) ubytek liczebny ludności, warunkowany ujemnym przyrostem naturalnym, (2) liczba urodzeń na poziomie niewystarczającym do zagwarantowania prostej zastępowalności pokoleń, (3) malejący udział ludności najmłodszej przy jednoczesnym wzroście udziału populacji osób starszych. Wszystkie te zjawiska stanowią przesłankę do konstruowania prognoz demograficznych zakładających pogłębianie niekorzystnych zmian w liczebności i strukturze ludności województwa. Zgromadzone dane wskazują, że przedmiotem pogłębianej analizy powinny być przebieg procesów ludnościowych w przekroju miasto–wieś oraz specyfika oddziaływania aglomeracji miejskich w kontekście zjawisk suburbanizacji i „rozlewania się miast”.

Przemiany demograficzne są złożone i długotrwałe, należy mieć zatem świadomość, że podejmowane interwencje (nawet jeśli skuteczne) mają ograniczoną moc oddziaływania, a ich skutki będą odroczone w czasie. Stan demograficzny danego obszaru ma ogromny wpływ na kształtowanie się niemal wszystkich dziedzin życia społecznego i gospodarczego zarówno obecnie, jak i w przyszłości. Oczywiście jest zatem, że wnioski płynące z obserwacji przemian demograficznych powinny być podstawą do podejmowania decyzji dotyczących kształtowania systemu opieki nad dziećmi, ochrony zdrowia, edukacji, rynku pracy oraz systemu emerytalnego.

Bibliografia

- GUS. (2014). *Prognoza ludności na lata 2014–2050*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. Pobrane z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/prognoza-ludnosc-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r-,1,5.html>.
- RRL. (2018). *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2017–2018*. Warszawa: Rządowa Rada Ludnościowa. Pobrane z: <https://bip.stat.gov.pl/organizacja-statystyki-publicznej/rzadowa-rada-ludnosc-iowa/publikacje-rzadowej-rady-ludnosc-iowej/raporty-sytuacja-demograficzna-polski/>.
- US Szczecin. (2018a). *Atlas statystyczny województwa zachodniopomorskiego*. Szczecin: Urząd Statystyczny w Szczecinie. Pobrane z: <https://szczecin.stat.gov.pl/publikacje-i-foldery/inne-opracowania/atlas-statystyczny-województwa-zachodniopomorskiego,10,1.html>.
- US Szczecin. (2018b). *Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie zachodniopomorskim w 2017 r.* Szczecin: Urząd Statystyczny w Szczecinie. Pobrane z: <https://szczecin.stat.gov.pl/publikacje-i-foldery/ludnosc/ludnosc-ruch-naturalny-i-migracje-w-województwie-zachodniopomorskim-w-2017-r-,5,8.html>.
- US Szczecin. (2019). *Stan i ruch naturalny ludności w województwie zachodniopomorskim w 2018 r.* Pobrane z: <https://szczecin.stat.gov.pl/opracowania-biezace/opracowania-sygnalne/ludnosc/stan-i-ruch-naturalny-ludnosc-i-w-województwie-zachodniopomorskim-w-2018-r-,1,12.html>.